

AKTUALNE POVEZAVE MED KNJIŽNIČNO IN KNJIGOTRŠKO DEJAVNOSTJO S PREGLEDOM RAZVOJA JAVNIH KNJIŽNIC

Teja Zorko
Miha Kovač

Oddano: 31. 5.2005 - Sprejeto: 23.9.2005

Pregledni znanstveni članek

UDK 027.3(91)655.4

Izvleček

Nacionalni program za kulturo 2004-2007 med zastavljenimi cilji izboljšave porabe knjige v Sloveniji navaja tudi spodbujanje razvoja knjigarniške mreže, »dobrih« knjigarn, ki bodo enakomerno razporejene po celem slovenskem kulturnem prostoru, pri čemer predlaga njihovo oblikovanje v okviru že obstoječih javnih kulturnih inštitucij. Poraba knjige v Sloveniji je namreč zaznamovana s slabo razvitimi maloprodajnimi kanali za knjige in z dobro razvito mrežo splošnih knjižnic z visokim številom izposoj, ki nadomešča trg poceni mehko vezanih knjig, kakršnega poznajo v velikih jezikovnih skupnostih v tujini. Ob načelnem razmišljanju o možnosti usmerjanja knjižnic v smeri (tudi) trženja knjig, prispevek pregleduje zgodovinski razvoj komercialnih založb/knjigarn/knjižnic, ki so v Evropi in v ZDA obstajale v 18. in 19. stol., ter ponekod vzporedno z javnimi knjižnicami še vse do sredine 20. stol. Prispevek pokaže, da je aktualna slika razmerij med knjigarnami in knjižnicami na nekaterih velikih knjižnih trgih v tujini drugačna kot pri nas, saj je ob uspehih velikih knjigarn knjižnična izposoja v upadu. Posebnosti slovenskega načina konzumiranja knjige se kažejo tudi v načinu uporabe spleta tako knjižnic kot knjigarn. »Spajanje« segmenta trženja in izposoje knjige se v tujini v manjšem obsegu že dogaja, saj velike spletne knjigarne knjižnice s provizijami spodbujajo, da nastopajo kot posredniki pri nakupu knjig. Tako se s pomočjo povezav preko ISBN številke na virtualen način knjižnica lahko spremeni v knjigarno, ne da bi pri tem morala kakorkoli okrniti svoje prvotno poslanstvo.

Gljučne besede: knjiga, zgodovina knjižnic, knjigarne, spletne knjigarne, knjižni trg, poraba knjige

---

ZORKO, Teja; MIHA KOVAČ. The current connections between the library and book-selling activity with an overview of the public library development. *Knjižnica*, Ljubljana, 50(2006)1-2, 97-121

Abstract

Among the set goals of improving book consumption in Slovenia the National Culture Program 2004-2007 also includes encouraging the development of network of bookshops and 'quality' bookshops, that will be evenly distributed across Slovenia. The program suggests them to be formed within the framework of already existing public cultural institutions. Book consumption in Slovenia has been characterised by poorly developed retail book market and well developed network of public libraries with a high number of book lendings that serves as a substitute for the paperback market as it is known in bigger language communities abroad. Along with surveying the possibilities of directing the libraries towards book marketing (as well), the paper also examines the historical development of commercial publishing companies / bookshops / libraries, existing in Europe in 18th and 19th century and in some places existing side by side with public libraries until the middle of 20th century. The paper shows that the present ratio between bookshops and libraries on some big book markets is different than in Slovenia, as libraries are loosing patrons as a consequence of the growth of big bookshop chains. A characteristic feature of book consumption in Slovenia can be seen in the use of the internet in libraries as well as bookshops. The 'merging' of the marketing segment and book lending is to a smaller extent already under way abroad, where large online bookshops encourage libraries by means of provision to act as the mediator in the sale of books. In this way, a library can turn into a bookshop with the help of connections via ISBN numbers, without having to jeopardise their original mission.

Key words: a book, the history of libraries, bookshops, online bookshops, book market, book consumption

1 Uvod

V Resoluciji o nacionalnem programu za kulturo 2004-2007 (Resolucija..., 2004), ki opredeljuje splošne prioritete kulturne politike in opredeljuje ključne razvojne probleme na posameznih področjih kulture, sta v razdelku o knjigi zastavljena dva splošna cilja, ki ju lahko povzamemo takole: zvišati število letno prodanih knjig na prebivalca za 20 % ter dvigniti delež produkcije knjig in revij s področij leposlovja in humanistike za 25 %. Zastavljena cilja naj bi dosegli s pomočjo spodbujanja razvoja knjigarniške mreže, s stabiliziranjem ravni založniške produkcije na področju izvirne literature in humanistike, z oblikovanjem enotne vladne politike na področju knjige, z dvigom ravni bralne kulture in mednarodne prepoznavnosti slovenske literature in humanistike, z zagotav-

ljanjem dostopnosti ažurnih podatkov o slovenski založniški produkciji in z zagotovitvijo ciljnih oblik podpor posameznim členom verige knjige¹.

Spodbujanje razvoja knjigarniške mreže od leta 2003 ciljno podpira Ministrstvo za kulturo, pri čemer se omejuje izključno na tiste projekte in programe knjigarn, ki segajo na področje kulture in umetnosti, književnosti in humanistike ter bralne kulture. Skratka, podpirati želi »dobre knjigarne« kot kulturna središča, ki pomembno soustvarjajo lokalno kulturno ponudbo. Pri tem je ključen poudarek na enakomerni regijski razporejenosti knjigarniške mreže, ki naj bi zagotavljala enako dostopnost do kakovostne knjižne in revialne produkcije na celotnem slovenskem kulturnem prostoru, kar pomeni spodbujanje lokalnih skupnosti² k namenjanju razpoložljivih prostorskih zmogljivosti v javni lasti za knjigarniško dejavnost. »Pri tem je smotrno spodbujati oblikovanje »dobrih knjigarn« v okviru obstoječih kulturnih institucij, katerih dejavnost je opredeljena kot javna služba ter ki imajo možnost in interes za delovanje v tej smeri, predvsem v knjižnicah, muzejih in galerijah« (Resolucija..., 2004, str. 34).

Cilj Resolucije je povečati porabo knjige v Sloveniji in izboljšati njeno strukturo. Za Slovenijo je namreč značilna visoka knjižnična izposoja ob nizki prodaji knjig na prebivalca in dejstvo, da prodajo slovenski založniki skozi maloprodajno mrežo le 35 % svoje produkcije, zaradi česar slovenski založniki poslujejo z višjimi prodajnimi stroški kot njihovi kolegi v tistih evropskih državah, v katerih se preko knjigarn proda med 70 in 80 % knjižne produkcije. Nobenega dvoma ni, da so knjižnice s stabilno in bogato politiko knjižnih nabav, poleg tega da zelo prispevajo k utrjevanju bralne kulture, ne samo pomemben dejavnik stabilnega povpraševanja po knjigah, ampak tudi pomemben vir prihodkov založnikov. Vendar nas hkrati evropske statistike opozarjajo, da so tovrstne povezave večplastne, saj so, vsaj v EU, prihodkovno praviloma najbolj uspešne tiste založniške industrije, ki delujejo v državah z nizko knjižnično izposajo in bi torej iz tega lahko sklepali tudi na to, da visoke knjižnične izposoje nižajo zaslužke založnikov. Po drugi strani nas evropske statistike še opozarjajo, da so v Evropi knjižnične izposoje v majhnih jezikovnih skupnostih praviloma višje kot v velikih – domnevamo lahko, da je to predvsem posledica dolgoročne kulturne

-
- 1 Na pomen tovrstnih strateških dokumentov za Slovenijo v novem okviru EU opozarja Uroš Grilc z Ministrstva za kulturo RS, ki o Nacionalnem programu za kulturo 2004-2007 meni, da natančno opredeljuje nacionalni interes na področju knjige in podrobno navaja ukrepe, oblike in vrste državnih pomoči ter spremembe v zakonodaji, s katerimi naj bi se zastavljeni cilji uresničevali. Regulatorna državnih pomoči namreč poleg jasnih ciljev zahteva tudi razvite mehanizme spremljanja učinkov izvajanja teh ciljev, poročilo o dodeljenih državnih pomočeh in učinkih, ki so jih te pomoči povzročile, pa mora vsako leto romati v Bruselj. (Grilc, 2005)
  - 2 V letu 2004 beležimo, po navedbah Ministrstva za kulturo RS, poleg državnih podpor tudi porast drugih javnih sredstev, namenjenih knjigi, in sicer iz sredstev lokalnih skupnosti, ki so z vidika javnih interesov prav tako dolžne skrbeti za razvoj področja knjige. Tu naj bi se že nakazovali pozitivni učinki sprejema Nacionalnega programa za kulturo 2004-2007. (Grilc, 2005)

politike v teh državah, ki želi z dobro delujočo mrežo javnih knjižnic ohranjati normalen razvoj nacionalnega jezika. (Publishing Market Watch 2004; Kovač, 2005)

Poleg majhnega knjižnega trga je slabo razvita knjigarniška mreža eden od pomembnejših dejavnikov, zaradi katerega slovenski založniki niso uspeli razviti trga poceni množičnih knjig, ki ga je, tako domnevamo, v veliki meri nadomestila knjižnična izposoja. Seznami najbolj pogosto izposojanih knjig v slovenskih splošnih knjižnicah³ namreč kažejo, da obiskovalci knjižnic najpogosteje posegajo prav po delih avtorjev svetovnih knjižnih uspešnic. Izjemno slabo razvita mreža pravih knjigarn in le sporadična prisotnost domačih knjižnih uspešnic torej pričajo tudi o tem, da si v Sloveniji ne knjigotrštvo, ne domači avtorji niti knjiga kot medij, niso uspeli izboriti takega mesta v industriji zabave in informacij, ki bi bilo primerljivo s knjigotrško najbolj razvitimi državami. (več o tem Kovač, 2001)

Seveda bi bilo neproduktivno in nesmiselno, če bi prodajo knjige v Sloveniji skušali zviševati tako, da bi zniževali knjižnično izposajo. Domnevamo namreč lahko, da bi zaradi nerazvitosti distribucijskih kanalov množični trg poceni knjig še naprej ostal nerazvit, cene knjig pa posledično še naprej tako visoke, da bi odganjale kupce, ki bi se ob odsotnosti ustrezne knjižnične ponudbe v svojem prostem času še bolj množično začeli usmerjati k drugim medijem⁴, ki v ekonomiji porabe prostega časa tudi sicer konkurirajo knjigi. V Sloveniji bi zato verjetno veljalo razmišljati o razmerju med prodajo in izposajo knjige na način, ki bi koristil vsem udeležencem v knjižni verigi. Še bolj naravnost povedano, ena od težav, s katero se sooča slovenska knjiga, je, kako zgolj proračunsko financiranim in kronično podhranjenim knjižnicam omogočiti tudi tržne prihodke, ter na drugi strani, kako ob ustrezno nizkih stroških poskrbeti za večjo povezanost knjigarn z lokalnim okoljem in za boljšo pokritost celotnega slovenskega kulturnega prostora. V takih razmerah se nam zdi legitimen razmislek o tem, ali bi bilo možno aplicirati knjigotrške dejavnosti na obstoječo dobro razvito knjižnično mrežo tako, da bi to prineslo korist obema stranema.

Osnove za tak razmislek so tudi v Zakonu o knjižničarstvu. Možnosti tržnega udejstvovanja namreč omenja četrti odstavek 16. člena tega zakona, ki v zvezi s splošnimi knjižnicami ureja, da te »lahko opravljajo tudi gospodarsko dejavnost,

3 Več o vprašanju spodbujanja bralne kulture oziroma o dilemi, ali splošne knjižnice z nabavo podpirajo branje lažjega, manj kvalitetnega leposlovja in o mehanizmih, ki jih morda k temu silijo, najdemo v raziskavi o bralni kulturi na strani http://www.mirovni-institut.si/slo_html/projekti/bralnekulture.htm

4 Izkušnje prodaje časopisnih knjig kažejo, da bi sicer bilo v Sloveniji možno poceni trg množičnih knjig razviti v sodelovanju med časopisnimi in knjižnimi založniki. Ker za tako sodelovanje vsaj zaenkrat na obeh straneh ni videti prave volje, to možnost puščamo v opombi pod črto.

če je ta oziroma njen prihodek namenjen opravljanju knjižnične dejavnosti kot javne službe.« V prvem odstavku 51. člena, ki ureja vire financiranja, Zakon določa, da »knjižnice, ki so samostojni javni zavodi, in knjižnični informacijski servis, pridobivajo sredstva za delo iz javnih sredstev, plačil uporabnikov za storitve javne službe, s prodajo blaga in storitev na trgu in iz drugih virov pod pogoji, določenimi v aktih o ustanovitvi.« (Zakon o knjižničarstvu, 2001) Pri tem velja še omeniti, da Uredba o osnovnih storitvah knjižnic (Uredba..., 2003) plačila uporabnikov za storitve knjižnice zmanjšuje, hkrati pa se financiranje knjižnic iz javnih sredstev ne povečuje; po podatkih Ministrstva za kulturo RS so se proračunska sredstva, upoštevaje postavki »knjižničarstvo« ter »kulturni tolar – knjižnice« leta 2000 sicer povečala glede na prejšnje leto, vendar so se potem v obdobju 2000-2004 zmanjševala vsako leto, razen 2003, tako da je znesek, dodeljen knjižnicam leta 2004 za 11 mio. sit nižji od zneska, ki so ga knjižnice dobile leta 1999⁵. V takih razmerah je razmislek o tistem, kar Zakon o knjižničarstvu omenja kot prodajo blaga in storitev na trgu, torej še toliko bolj na mestu. Knjige (in informacije na drugih nosilcih) pa pomenijo nedvomno tisto tržno blago, o katerega trženju je v knjižnicah neprimerno bolj smiselno razmišljati, kot o trženju zelenjave, zepeter posode ali tekstila. Namenili smo se pregledati, kakšno je bilo prepletanje med segmentoma izposojanja in trženja knjig tekom razvoja (javnih) knjižnic, ter preveriti, ali obstajajo morebitne povezave med obema segmentoma v sodobnih založništvi v tujini.

2 Razvoj javnih knjižnic z vzponom meščanstva

Javne izposojevalne knjižnice, kot jih poznamo danes, so nastale z vzponom meščanstva v 19. stol., z razvojem demokratičnih idej in množičnega izobraževanja. Pri njihovem razvoju so pomembno vlogo odigrala »občečloveška načela« francoske revolucije, ki se nam danes zdijo samoumevna. »Gesla svobode, enakosti in bratstva, ki so buržuazijo pripeljala na oblast, so sprostita tudi eno največjih knjižničnih revolucij v zgodovini« (Dolar, 1982, str. 330). Še v revolucijskem letu 1789 so v Franciji razglasili vso cerkveno posest in seveda tudi knjižnice za narodno last, le eni, knjižnici St. Genevieve, se je posrečilo, da se je obdržala kot Bibliothéque du Pantheon. Leta 1792 so zaplenili celotno premoženje plemstva, s čimer so tudi zakladi plemiških zasebnih knjižnic postali državna last, v kolikor jih niso raznesli na vse strani že v prvem navalu revolucije. Tako so se v t. i. knjižnih depojih nabrale velike množine knjig, s katerimi je francoska narodna skupščina z mnogimi uredbami skušala obogatiti dotoda-

---

5 Leta 2001 je bilo sredstev v obeh postavkah za 27 mio sit manj kot leto prej, leta 2002 za skoraj 74 mio. manj kot leto prej, leta 2003 za 32 mio. več kot leto prej in leta 2004 ponovno za skoraj 42 mio manj kot leto prej. Več o tem na <http://www.kultura.gov.si/>

nje velike knjižnice⁶, z njimi je tudi ustanavljala nove (Bohinec, 1957). Iz teh depojev je nastalo okrog tristo mestnih knjižnic, od katerih jih ima danes približno desetina fond nad 100.000 knjig, mnoge pa hranijo tudi velike dragocenosti. Država si je pridržala pravico lastništva nad vsemi knjigami, ki so bile zaplenjene med revolucijo, pravico do nadzora in deloma tudi do kadrovske politike v knjižnicah. (Dolinar, 2004)

Vendar je največje koristi od zaplenjenih knjig imela že sicer zelo bogata pariška Narodna knjižnica, ki so ji v smislu splošne centralizacije, značilne za francosko revolucijo, priključili knjižnico Saint German des Pres in zaklade stare Sorbone. Za nagli razvoj pa se Narodna knjižnica ni imela zahvaliti le slučajnemu srečnemu sovpadanju zgodovinskih okoliščin, ampak tudi dejstvu, da je bila zvest izraz dobe, njenih političnih in kulturnih silnic, ki so jo oblikovale – sam pojem narodne knjižnice namreč izhaja iz rousseaujevske ideje o suverenosti ljudstva, ene temeljnih idej francoske revolucije. Če je bilo geslo razsvetljenstva »Sapere aude!« v Angliji in Nemčiji še na nivoju teoretičnih razprav, so v Franciji zaradi posebnih družbenih okoliščin ideje Bayla, Montesquieuja, Diderota, Voltaira, Rousseauja postale orožje v rokah »tretjega stanu«, vloga, ki jo je v tem boju imela knjiga kot nosilka novih idej, pa se je lepo odrazila v boju za izid francoske Enciklopedije, ki »po zgodovini svojega nastajanja presega vse, kar je bilo do tedaj natisnjenega v Evropi« (Dolar, 1982, str. 305). Ko je leta 1751 izšel prvi zvezek, je bil filozofski Pariz navdušen nad delom skupine najsposobnejših mislecev tistega časa, ki jo je okoli sebe zbral Diderot, a že nekaj dni po izidu drugega zvezka je Kraljevski svet oba zvezka prepovedal, češ da je v Enciklopedijo uvrščenih več gesel, ki težijo k uničenju kraljeve avtoritete ter spodbujajo duha neodvisnosti in upora. Enciklopedijo je obsodil in prepovedal tudi papež Klement XII. Ker so mogočni zaščitniki omeščali kralja, da je pristal na nadaljevanje, se tisk ni ustavil, število naročnikov pa je strmo naraščalo. Čeprav je po izidu osmega zvezka kazalo, da je Enciklopedija izgubljena, saj je vrhovni državni tožilec preklical prvotno dovoljenje za tisk in založnikom naložil, da morajo vsakemu naročniku, ki bi se oglasil, izplačati 72 liber, je tudi ta naklep propadel – nihče se ni oglasil. Po mnogih ovinkih so leta 1766 naročniki dobili zadnjih deset zvezkov Enciklopedije. Ambiciozno delo enciklopedistov je bilo mogoče zaradi velikega števila bogatih knjižnic v predrevolucijskem Parizu; kakih petsto katalogov o francoskih knjižnicah med leti 1750 in 1780 priča o pravi modi, saj je med njimi vsaj trideset knjižnic z več kot 30.000 zvezki, dostopnimi »za vse znanstvenike vseh narodov ob dnevih in urah, ki jih določi knjižničar...« (Dolar, 1982, str. 309).

6 V Parizu so se s temi knjižnimi zakladi okoristile zlasti štiri velike knjižnice, *Bibliothèque Nationale*, kakor so od revolucije dalje poimenovali nekdanjo *Bibliothèque du Roi*, *Bibliothèque des Quatres Nations* (nekdanja Mazarine), *Bibliothèque du Pantheon* in na novo ustanovljena *Bibliothèque de l' Arsenal*. V provinci zadeva dalj časa ni prišla prav v tek, dokler ni konvent tik pred svojim odstopom leta 1795 odredil, da naj ustanovijo iz knjižnih depojev v vsakem departmaju javne knjižnice; iz teh so potem v začetku 19. stol. nastale francoske mestne knjižnice. (Bohinec, 1957)

2.1 Bralna revolucija

Ne le v izobraženih krogih, želja po branju je v predrevolucijskem stoletju zajela tudi nižje sloje; po letu 1760 se je zgodila »demokratizacija« branja (Darnton, 1990), ki jo je zaznali v pregledu registrov izposoje knjižnic tedanjega časa – v Nemčiji npr. se je podvojilo število izposojenih knjig, izposojalo si jih je čedalje več predstavnikov nižjih slojev in izposojali so si čedalje več lažje literature in sentimentalnih romanov. Na podlagi množice različnih podatkov so, navaja Darnton, nastale teorije o t. i. »leserevolution« - bralni revoluciji ob koncu 18. stol., kakor jo je razlagal Rolf Engelsing. Od srednjega veka do približno 1750. naj bi ljudje brali intenzivno; imeli naj bi le nekaj knjig, Biblijo, kak almanah, nekaj nabožnih knjig, ki so jih brali vedno znova, po možnosti v skupini in glasno, tako da se je ta ozki izbor tradicionalne literature globoko vtisnil v njihovo zavest. Po letu 1800 pa naj bi ljudje brali ekstenzivno, to je vso razpoložljivo literaturo, ki jim je prišla v roke, zlasti periodične publikacije in časopise, vendar samo enkrat in sami zase. Čeprav je proces branja v različnih socialnih okoljih potekal različno in ga je potemtakem težko posploševati, navaja Darnton še eno študijo ameriškega zgodovinarja knjige Davida Halla (*The Uses of Literacy in New England*), ki je potekala neodvisno od Engelsingove, in je prišla do skoraj identičnih zaključkov glede bralnih navad ameriških priseljencev med leti 1600 in 1850. Gre torej za nekakšen generalni vzorec v dveh različnih delih zahodnega sveta. Če k temu prištejemo še podatek, da je v Franciji v tem času pismenost narasla na 70 % vsega prebivalstva, bi lahko zaključili, da so si filozofi, intelektualna elita, pridobili novo občinstvo in si izboljšali materialni status, skratka da je nastala bralna publika, dovolj velika, da je vzdrževala populacijo avtorjev, ki so živeli izključno od svojega pisanja in so bili kot taki neprimerno bolj neodvisni kot njihovi predhodniki, ki so jim preživetje zagotavljali mecen. Na podlagi tega so nekateri zgodovinarji knjige sklepali, da tak razvoj branja in knjigotrštva ni le omogočil razsvetljenstva, temveč ga je spremenil v revolucionarno silo - in v tem okviru bi bilo okoliščine, v katerih je kljub vsemu vzdržala francoska Enciklopedija, lažje razumeti. Vendar Darnton s to trditvijo polemizira, saj meni, da je založniška industrija dosegla točko od mecenov povsem neodvisnega trga šele v 19. stol. z množičnim izobraževanjem, poceni tehnikami izdelovanja papirja in razvojem tiskarskega stroja na parni pogon. »Povečana pismenost ni osvobodila filozofov bolj kot so filozofi zrevolucionirali družbo« (Darnton, 1990, str. 236).

2.2 Komeracionalne knjižnice

Skratka, za to obdobje je značilna izrazita in naraščajoča želja po branju, ki prvič zajema tudi prav preproste ljudi, kar je nedvomno posledica naraščajoče pis-

menosti in pa dejstva, da je izum tiska omogočil poceni razmnoževanje besedil v poljubnem številu izvodov. Ta bralna žeja se je pokazala že v 18. stol. in se stopnjevala z razsvetljenskimi prizadevanji po izobraževanju in ne nazadnje z dobički in zaslužki, ki jih je obljubljal tiskanje čtiva za širše množice bralcev; Defoejev *Robinzon Crusoe*, Koča strica Toma *Harriet Beecher-Stowe* in Goethejevo *Trpljenje mladega Wertherja* so bile uspešnice, ki so za tiste čase obračale velike vsote denarja. Vsa ta literatura pa svojega domicila ni našla v velikih in uglednih znanstvenih knjižnicah, temveč v bralnih društvih in komercialnih knjižnicah, ki so se zelo razširile zlasti v Nemčiji (najstarejša je bila ustanovljena 1688. v Berlinu) in Angliji. Ponavadi so jih vzdrževali knjigarnarji ali knjigovezi, ki so z izposojevalninami dobro zaslužili. (Dolar, 1982) Rahlo terminološko zmedo dobro pojasnjuje Manley: knjižni klubi so bili običajno začasne zbirke, ki so jih vsako leto razprodali. Komercialne izposojevalne knjižnice (*circulating libraries*)⁷ pogosto označujejo tudi z generičnim pojmom naročniške knjižnice (*subscription library*), pri čemer pod pojmom komercialne knjižnice tega časa razumemo stalno naročniško knjižnico v privatni lasti ponavadi več delničarjev, ki je običajno služila potrebam tistih, ki so si lahko privoščili naročnino (srednji sloj), za razliko od javnih knjižnic (*public library*), ki so se napajale iz lokalnih davščin, in bile namenjene vsem, ne glede na premoženjsko stanje. (Manley, 2000) Leta 1850 je bil namreč izglasovan zakon, ki je dal mestom z več kot 10.000 prebivalci pravico pobirati davek za ustanovitev in vzdrževanje knjižnice. Prve javne knjižnice so bile prezenčne splošno dostopne knjižnice, po njihovem vzoru so leta 1854 najprej v Bostonu, nato pa še po drugih večjih mestih ZDA ustanovili t. i. *Free Public Libraries*, za katere so svoje knjige deloma odstopili meščani sami. (Dolar, 2004) Sredi 19. stol. je vladala v angleških mestih precejšnja sovražnost do javnih knjižnic zaradi davčnega bremena, ki ga je takšna knjižnica predstavljala za mesto. Zato so se izposojevalne knjižnice komercialne narave v Angliji množile skozi celo 19. stol. (nekaj jih je bilo najti še v petdesetih letih prejšnjega stoletja). Običajno so bile v lasti knjigarnarja in so pri tem jasno odražale konflikt med kulturo in trgovino; bile so več kot le prostor potrošnje, mnoge so imele kulturne pretenzije. Kajti čeprav je kupovanje knjig komercialna aktivnost, mu izposojanje dodaja novo socialno in ekonomsko dinamiko. Zlasti večje komercialne knjižnice so pogosto postale družabni centri, navaja Manley, in so na ta način presegle svojo vlogo zgolj distribucijskih knjigotrških točk, vendar pa se

7 *Termin circulating library (Angleško-slovenski slovar bibliotekarske terminologije: izposojevalna knjižnica) označuje tri zgodovinske pojave oblike knjižnic v 18. in 19. stol. : knjižnice namenjene članom literarnih in filozofskih društev v Angliji zgodnjega 18. stol., knjižne klube za srednji sloj ter zasebne komercialne knjižnice, ki so se razvile za potrebe tedanjega meščanskega srednjega sloja (The Literary Encyclopedia, <http://www.litencyc.com/php/stopics.php?rec=true&UID=189>). Ker je predmet našega zanimanja v tem sestavku zgolj zadnji od teh treh segmentov, komercialna knjižnica, bomo uporabljali ta termin, ker najbolje označuje naravo teh knjižnic in njihov kontrast s kasnejšimi javnimi knjižnicami. V prid tega govori tudi razlaga gesla circulating library v International encyclopedia of Information and Library Science (edited by John Feather and Paul Sturges, Routledge 1997): komercialna knjižnica, kjer je treba izposojati knjig plačati.*

jih je vztrajno držal sloves cenenosti in pogosto so bile tarča napadov v tisku, češ da širijo nemoralno z vsebino dram in romanov, ki jih dajejo v obtok. Vendar so se kot množična oblika dostopa do knjig obdržale precej dolgo – od najzgodnejših začetkov, ko so knjigarji ali knjigovezi iz svoje celotne zaloge, namenjene prodaji, omogočali tudi izposojajo proti plačilu (po Manleyu naj bi bil prvi zabeležen primer v Poitiersu že leta 1665, v Berlinu pa je nek knjigovez tako posojal knjige od 1688 dalje), do pravih komercialnih knjižnic, kar pomeni, da je knjigarnar ali knjigovez poleg knjigarne ali v njej organiziral posebno zbirko, namenjeno samo izposoji. To je v Angliji prvi storil Samuel Fancourt leta 1740 v Londonu. Naslednjega leta je izšel roman Samuela Richardsona z naslovom Pamela, ki je spodbudil izjemno povpraševanje po tovrstnih romanih in s tem tudi množičen nastanek komercialnih knjižnic. (Manley, 2000)

V drugi polovici 18. stol. so tako začeli izposojati knjige knjigarji v Frankfurtu, Berlinu, Goettingenu in tudi v Ljubljani; Ignac Alojz Kleinmayr je leta 1795 v Ljubljani natisnil seznam del, ki si jih je bilo v njegovi knjigarni moč izposoditi, izposojevalnico ob knjigarni je imel tudi Franz Schutz leta 1793 na Ptuj in leta 1795 v Mariboru. Kleinmayrov izposojevalni katalog omenja pestro ponudbo del, med katerimi so dela pomembnih dramatikov, pesnikov in pisateljev tistega časa, prav tako pa tudi dela brez večje literarne vrednosti. Kleinmayr ni izposojal šolskih knjig, uradnih aktov, molitvenikov in pesmaric, saj je šlo za tiske, s katerimi je trgoval in ki so mu prinašali glavni dobiček. V svoji zbirki omenja dve posebni skupini bralcev: mladino in ženske - in s tem ustreza modelu podobnih knjižnic v tujini. Pomembna je tudi ugotovitev, da so bila v njegovi izposojevalnici na voljo dela, ki so izšla kar v dvainštiridesetih različnih evropskih mestih, mnoga med njimi so bila najnovejše izdaje. Njegova izposojevalnica je bila torej ob koncu 18. stol. v Ljubljani pomembno kulturno središče. (Dolar, 2002)⁸ Prav tako kot v Angliji so tudi na celini tarnali, da nov trgovski pristop povzroča, da se knjige za bralce izbirajo zgolj po priljubljenosti, da se torej knjigotržci plehke plaže ne izogibajo, ampak jo nabavljajo v velikih količinah. Vendar je to po drugi strani pomenilo, da se je literatura (in z njo bralne navade) širila tudi med manj premožnimi bralci, ki se sicer ne bi odločili, da bi prestopili prag »resne« knjižnice. Ob tem je zanimiva lamentacija za založništvo zaslužnega pisatelja Friedricha Nicolaia o položaju knjigarnarjev in založnikov ob koncu 18. stol., ki žaluje za dobo debelih težkih izdaj cerkvenih očetov ali zdravilskih bukev, s katerimi so včasih »tapecirali« stene: »zdaj pa je nesrečni pohlep po branju pesmi in majhnih modnih knjig ... z malo polami, ki gredo iz rok v roke, se mnogo bero, pa malo kupujejo... spravi velike knjižnice in temeljiti študij, za katerega so bile potrebne, čisto iz mode. In od tedaj je izdaten vir bogastva za knjigarnarje čisto presahnil« (Dolar, 1982, str. 320). Angleške komercialne knjižnice so v tem

---

⁸ Leta 1833 je v Ljubljani delovala komercialna izposojevalna knjižnica v lasti Leopolda Paternolija, katere katalog se je prav tako ohranil. (Dolar, 1982)

času cvetele, kar pomeni, da so prinašale dobičke; General Circulating Library v Yorku je denimo ustanovilo skupno šest krajevnih knjigotržcev, premogla je 10.000 zvezkov in delovala petindvajset let. V Londonu je nekaj časa celo delovala medknjižnična mreža, tako da so mogli bralci v eni komercialni knjižnici izposojene knjige vračati v drugo, še posebej živahno pa so delovale komercialne knjižnice v letoviških krajih, kjer so predstavljale kraj druženja in zabave. Take velike komercialne knjižnice so obračunavale naročnine na večja obdobja, letno, polletno ali »na sezono«, v čemer so se ločile od majhnih, ki so naročnino obračunavale tedensko ali celo dnevno. (Leta 1761 so v Franciji Rousseaujev popularni roman Julija ali nova Heloiza, za katerega je veljalo veliko zanimanje, izposojali v knjigarnah na uro (Manley, 2000, str. 39) Konkurenčnost med knjižnicami je bila velika, velik poudarek so dajale oglaševanju svojih storitev v lokalnem časopisju, kjer so poskušale preseči druga drugo z domislicami, pri čemer so bili knjižničarji-založniki v najboljšem položaju, saj so lahko ponujali »izposojajo novega naslova na dan izida«. Tako so bile komercialne knjižnice vpete v mainstream knjigotrštva; lastnik je bil obenem izdajatelj, tiskar, prodajalec in izposojevalec knjižne zaloge. Kar je zopet pomenilo, da so te založbe-knjigarne-knjižnice na tihem vzdrževale četico piscev, ki so jim (ponavadi vsi pod enim psevdonimom) producirali nezahtevno komercialno leposlovje, kar so potem v časopisju ožigosali kot »tipično literaturo komercialnih knjižnic, ki bo pokvarila vsa tista dekleta, ki pokvarjena še niso« (Manley, 2000, str. 41). Najbolj znani angleški knjigotržci-izposojevalci so bili: brata Francis in John Noble, John Bell in William Lane z zloglasno založbo Minerva Press. Lane je dejansko prodajal celotne komercialne knjižnice vključno s katalogi vsakomur, ne le knjigarnarjem, ki se je hotel tega posla lotiti. (Seveda je potem taka manjša izposojevalnica pogosto vsebovala v celoti le Minervine publikacije, tako da je bilo najti majhne Minerva knjižnice širom Velike Britanije še petdeset let pozneje; večinoma so izposojali knjige »per night«, pogosto pa so take izposojevalnice imele nalogo privabljanja kupce v lastnikovo nosilno dejavnost, ki včasih ni imela s knjigami nobene zveze.) Po Manleyu so tovrstne male in velike komercialne knjižnice spremenile branje v komercialno zanimivo dejavnost, kar ilustrira z otvoritvenim oglasom Morletove knjižnice v Lyonu 1773, ki bralstvo obvešča, ga je glavni motiv njegovega podjetja profit: »Če bi imeli plemenitejši motiv, bi naše usluge ponujali zastonj, kar pa ni naš namen.« (Manley, 2000, str. 48) Pa vendar so se sčasoma začele vse bolj uveljavljati tudi javne, ljudske, sprva prezenčne knjižnice, v katerih so lahko brali tudi predstavniki nižjega sloja. Drugače kot v Franciji je bila v Angliji in ostalih evropskih deželah vera v neizogibnost obstoja družbenih razredov trdno zasidrana. Mnogi podporniki množičnega javnega izobraževanja in tudi knjižnic so videli enega prvenstvenih razlogov za svoje početje v ustvarjanju pogojev, s pomočjo katerih bodo nižji razredi zadovoljni s svojim od nebes določenim položajem v družbi in ga ne bodo želeli spreminjati.

2.3 Javne knjižnice

Po Laneovi Minervi je knjigotržcem povrnila ugled Mudieva knjižnica (Mudie's Select Library), ki je od leta 1842 dalje svojim uporabnikom srednjega razreda zagotavljala dostop do velike količine knjig, ki pa niso povzročile niti najmanjše zadrege, ko so jih glasno brali v družinskem krogu, kar je njene podružnice, literarne klube in bralne krožke razširilo po celem britanskem imperiju. Za delavski razred je poskrbel Public Libraries Act leta 1850, ustanovljen ne zato, ker bi delavske množice zahtevale iz davkov podpirane knjižnice, temveč kot ena mnogih socialnih reform, nujnih zaradi hitre rasti urbanih centrov po industrijski revoluciji. Na politično agitacijo 1848. in prebujanje mnogih radikalnih gibanj po Evropi se je britanska vlada namreč raje odzvala z reformami kot z represijo. Ta odlok je mestom dovoljeval (in ne nalagal), da so lahko ustanovila javno knjižnico in porabljala denar davkoplačevalcev za njeno vzdrževanje, kar so nekatera redka mesta tudi storila – večinoma pa so na javne knjižnice gledala kot na bodoče leglo politične agitacije in so se jim raje odrekla. (Lerner, 1998) Vseeno je vpliv javnih knjižnic do konca 19. stol. toliko narasel, da so začele resno konkurirati komercialnim knjižnicam in Mudievemu imperiju »trojčkov« oziroma popularnih romanov (ti so praviloma, začenši s Scottovim Waverleyem, izhajali v treh delih, obliki, ki je nastala prav zaradi sistema komercialnih knjižnic). Kmalu so se morali temu sistemu odreči in začeti izdajati nove romane v enem samem delu, ki je bil v primerjavi s tremi seveda cenejši. (Feather, 1988) To je že nakazovalo, da se bo izposoja polagoma preselila v neprofitne javne knjižnice, knjigotržci pa se bodo usmerili v kovanje dobička izključno od prodanih izvodov knjig; roman v enem kosu je namreč lahko dosegel širše tržišče kot trojček ali celo serija.

Kljub temu, da so javne knjižnice predstavljale konkurenco komercialnim knjižnicam, sta oba tipa knjižnic še dolgo delovala vzporedno, pri čemer sta se oba načina izposoje polarizirala tako, da so se v javnih knjižnicah bralci oskrbovali v največji meri s strokovno, izobraževalno in »resno« literaturo, za katero se komercialne knjižnice niso zanimale, ker ni prinašala dovolj dobička. V komercialnih knjižnicah so izposojali zlasti lažje leposlovje. (Morris, 2001) Javne knjižnice so se v ZDA formirale nekoliko prej kot v Angliji, Franciji in Nemčiji, v velikih mestih že od 1850. dalje. Soobstoj javnih in komercialnih knjižnic je trajal še celo do leta 1960, saj so dotlej (na področju severne Amerike), delovale t. i. single book rental libraries, majhne komercialne knjižnice v okviru večjih ali manjših trgovin, kjer se je dalo izposoditi en roman proti plačilu majhne dnevne najemnine. V Angliji se je (po Mudievi in Smithovi verigi komercialnih knjižnic) najdlje obdržala znana Booth's Booklover's Library, prav tako do leta 1960⁹.

---

9 Več o single book rental libraries v arhivu <http://www.sharpweb.org>; februar 2005.

Z novimi delitvami dela je na prehodu iz osemnajstega v devetnajsto stoletje na velikih evropskih knjižnih trgih začela nastajati napetost med založniki in knjigotržci; tiskarji so bili organizirani in so že dolgo nastopali enotno, med založniki in prodajalci knjig pa je postopoma začela nastajati demarkacijska črta. Ker je bil zaslužek od prodaje knjig na drobno enostavno premajhen, da bi se knjigotržci obdržali, zaradi neenotnosti pa so bili na pogajanjih z založniki neuspešni, se je do leta 1880 zgodilo, da je knjigotrštvo zašlo v resno krizo, spričo katere so založniki spoznali, da bodo ostali odrezani od svojega trga zaradi propadanja knjigarn, edinega izložbenega okna založnikov. Tako je nazadnje pobuda za (sicer že dolgo znano) rešitev problema prišla s strani založnikov: uvedli so fiksne drobnoprodajne cene knjig in odobrili višje popuste knjigarnarjem, ki pa zato niso smeli prodajati knjig pod fiksno ceno. Net Book Agreement, kompromis med založniki in knjigarnarji, je v Veliki Britaniji stopil v veljavo leta 1900 in je učinkovito uredil razmerja med založniki, prodajalci in avtorji knjig. Do leta 1914 je bilo več kot dve tretjini novih knjig izdanih pod pogoji tega skupnega dogovora. (Feather, 1988) Skozi 20. stoletje so fiksne cene v mnogih evropskih državah postale pomemben moment stabilnega delovanja knjigotrštva. (Stockmann, 2004)

Eden prvih izzivov, s katerim se je moral v Veliki Britaniji soočiti dogovor med založniki in knjigarnarji, je že leta 1902 prišel s strani javnih knjižnic. Medtem ko je dogovor lepo urejal odnose s prodajalci knjig na drobno in tudi z velikimi verigami knjigarn, ki so bile že same po sebi zainteresirane za red na tem področju, so nastopile težave z večjo skupino uporabnikov, ki si je založniška industrija ni mogla privoščiti izgubiti. Združenje knjižnic (The Library Association) je začelo pospešeno zahtevati popuste glede nabave knjig za javne knjižnice, vendar je bilo s strani založnikov leta 1908 gladko zavrnjeno. Po 1. svetovni vojni so se razmere spremenile; do sredine dvajsetih let je število javnih knjižnic občutno naraslo, postale so še večji kupec knjig. Založniška industrija je sicer doživela nekakšen povojni vzpon, a ga je bilo kmalu konec. Zato je Združenje knjižnic, ko je obnovilo svoje zahteve, naletelo na veliko bolj odprta ušesa, dokler končno ni bil sprejet Library Agreement leta 1929, s pomočjo katerega so lahko vodstva javnih knjižnic pridobila licenco Združenja založnikov, ki jim je omogočala 10 % popust pri izbranem dobavitelju, če so pri njem dosegli določen letni promet. Do leta 1970 so tako nabave knjižnic predstavljale približno četrtnino vseh domačih prodaj v Veliki Britaniji. (Feather, 1988, str. 187)

Po eksploziji mehko vezanih cenениh žepnih knjig so se po letu 1975 na velikih knjižnih trgih začela spreminjati cenovna razmerja, kar je močno vplivalo na nakup in izposojajo knjig – spričo poceni knjig se je začel splošen trend upadanja knjižnične izposoje. V Veliki Britaniji je izposoja padla z 11,6 izposojenega izvoda na prebivalca v letu 1981 na 7,8 izposojenega izvoda na prebivalca v letu 1999. Otroške in mladinske knjige so edini segment, ki mu izposoja ne upada. (Morris, 2001) Trend upadanja izposoje se nadaljuje še danes: med letoma 1996 in 1999

število prodanih knjig in novoizdanih naslovov na prebivalca v večini velikih evropskih držav, starih članic EU narašča (med 60 in 80 % proizvodnje prodajo preko knjigarn), medtem ko je število v javnih knjižnicah izposojenih izvodov na prebivalca v upadu. V novih članicah EU je trend ravno obraten, knjižnične izposoje rastejo (razen Madžarske, Poljske in Slovaške, kjer se vzdržuje nek konstanten nivo). (Publishing Market Watch, 2004)

Nezavidljiv položaj javnih knjižnic sili k ponovnemu vrednotenju njihovega statusa in raziskovanju njihove ekonomske regeneracije: obsežna študija *The Economic Value of Public Libraries* (Morris, 2001), ki želi prevrednotiti poglede na britanske javne knjižnice v smeri pristopov, ki so jih razvili v Ameriki glede knjižnic in informacijskih servisov na splošno, zagovarja tezo, da je treba »na javno knjižnico gledati kot na amalgam javne in privatne dobrine«. (Morris, 2001, str. 26) Javna knjižnica je tako komercialno kot tudi javno podjetje – pomembne elemente javne službe, za katere nima komercialne konkurence (zbiranje in dokumentiranje lokalne zgodovine – domoznanstvo, posredovanje informacij znotraj ožje skupnosti, medknjižnična izposoja) združuje z izposojajo knjig, pravijo avtorji študije, kjer pa ima komercialnega tekmeca v knjigarnah in kjer bi jo, če bi javne knjižnice ukinili, lahko nadomestile npr. komercialne knjižnice ali manjše knjigarne. Dvojnost javne knjižnice kot komercialnega in hkrati javnega podjetja pa po mnenju avtorjev študije v Veliki Britaniji povzroča težave pri merjenju njene učinkovitosti. Naslednji, za našo temo zanimiv izsledek študije, je, da sta kupovanje in izposojanje knjige komplementarni in ne tekmovalni dejavnosti. Med kupovanjem knjig in izposojanjem knjig v knjižnicah obstoji v Veliki Britaniji močna pozitivna povezava, ugotavljajo avtorji študije, saj so kupci in izposojevalci knjig generalno gledano pretežno ena in ista skupina ljudi. Študija glede odpiranja knjižnic v bližini maloprodajnih centrov, kar je že nekaj časa znano in uporabljano »zdravilo«, ki naj bi pomagalo knjižnicam do ponovne rasti, dodaja še podatek, da v teh primerih poteka blagodejno medsebojno vplivanje v obeh smereh, saj imajo tudi maloprodajni centri povečan promet zaradi bližine knjižnice.

3 Aktualni primeri stičnih točk med knjižnicami in knjigarnami v tujini

Ugotovimo torej lahko, da se knjižničarji v tujini zavedajo, da je za razvoj knjižničarstva postalo zelo pomembno preseganje (ne pa vedno tudi opuščanje) tradicionalnih miselnih in vrednotnih okvirov. Knjigotržci se jim pri tem nimalokrat postavljajo za zgled, saj jih v fleksibilnost sili že ekonomija kot taka. Zato je seznam del, ki prenašajo marketinške in PR koncepte na področje knjižničarstva precej obsežen, čeprav praviloma ne uspevajo pregnati splošnega

in morda do neke mere tudi upravičenega strahu knjižničarjev pred tem, da bi knjižnice postale podjetja.

Če se ozremo po primerih povezovanja med knjižnicami in knjigotrškim sektorjem, ki jih lahko zasledimo v tujih virih v zadnjem desetletju ali manj, lahko opazimo nekaj tipov stičnih točk, skoraj vse pa kot rdeča nit povezujejo nove tehnologije. Zdi se, da so na tem področju orale ledino univerzitetne knjižnice, ki so bile prve zainteresirane za projekte elektronske knjižnice, pri čemer so zadele ob problem avtorskih pravic in dogovarjanj z založniki. V Veliki Britaniji so npr. na De Montfort University v 90-tih letih realizirali tri projekte: ELINOR, ELISE in ELSA, s katerimi so študentom omogočali elektronski dostop do ključnih študijskih besedil, podob in datotek, pri čemer so morali pridobiti soglasja založnikov in bili pri tem zelo uspešni. Vendar so se morali spopasti z vprašanjem plačila storitev, bodisi s pomočjo licence ali s plačilom glede na uporabo, pri čemer so se zelo jasno pokazale razlike med založniki in knjižničarji. Medtem ko so prvi razumljivo želeli vzdrževati priliv sredstev, so se slednjim zdele postavljene cene pogosto nerealne. Dokaj visoke cene, ki so jih mnogi založniki takrat zahtevali, naj bi kazale na to, da še niso bili pripravljeni na tveganje, ki ga prinaša elektronsko reproduciranje. Univerzitetne knjižnice pa so ugotavljale, da ima ta storitev prihodnost le, če bodo stroški zanjo obvladljivi in predvidljivi. Obe strani sta skupen jezik našli zlasti na področju znanstvenih in strokovnih periodičnih publikacij ter učbenikov, s čemer je že nastal temeljni skupni teritorij interakcij med obema stranema, ki se bo še širil, je že pred desetimi leti opozarjal Collier. (Collier, 1995)

Če pa se omejimo na javne knjižnice, zanimivo stičišče med knjižnicami in knjigarnami predstavlja dejstvo, da večje knjižnice problem odpisanega gradiva ponavadi rešujejo drugače kot pri nas. Organizirajo namreč vsakoletno enkratno razprodajo, kjer po nizkih cenah prodajajo knjige, ki jih same ne potrebujejo več, so jih narobe naročile ali pa dobile v dar. V zvezi s tem nastajajo različni problemi glede vprašanja, ali javne knjižnice sploh smejo prodajati karkoli, zlasti svoje lastne knjige, in po kakšni ceni. O teh vprašanjih npr. na spletni strani Acqnet¹⁰ Acquisition Network (<http://www.infomotions.com/serials/acqnet/03/0060.shtml>) v arhivih najdemo pogovore knjižničarjev različnih knjižnic o tem, kakšne izkušnje imajo s tovrstno prodajo knjig. Na Aljaski se je denimo iz takšnih vsakoletnih razprodaj lokalne javne knjižnice razvila knjigarna (Barr, 2004), ki se napaja iz odpisanih knjižničnih in podarjenih knjig, ki jih uspešno prodaja in dobiček vrača lokalnim javnim knjižnicam. Deluje že deset let, od leta 2000 v okviru manjšega nakupovalnega centra, in premore več kot 10.000 enot gradiva.

Eden od tipov povezovanja med knjižnicami in knjigarnami obstaja na področju mladinske in najstniške literature, segmenta, ki je (v Združenih državah) ostal

¹⁰ Acquisition Network (<http://www.infomotions.com/serials/acqnet/03/0060.shtml>).

nekako v sivi coni knjigotrštva, knjižnice pa se zelo trudijo, da bi mlade bralce uspešneje pritegnile. V ta namen je ALA (American Library Association) organizirala nekaj srečanj s knjigotrškimi in založniškimi združenji, kar je pripeljalo do nastanka »zavezništva za najstniško branje« obeh strani – knjižnice naj bi se zgledovale po knjigarnah, ki znajo mladini omogočiti bolj sproščeno okolje, ne zahtevajo stroge tišine in ne nergajo, če kdo bere knjigo kar na tleh. Vendar za otroke, starejše od 14 let, praviloma starši ne kupujejo več knjig – od te starosti dalje je treba prodajati knjige mladostnikom samim. Knjižnice in knjigarne v projektu sodelujejo z izmenjavo izkušenj, z oglaševanjem koledarjev prirediteljev druge druge in s skupnim sponzoriranjem večjih promocijskih dogodkov. (Maughan, 1998) Vendar je v podobnem članku leta 2001 zaslediti zanimivo vprašanje, ki spreminja podobo uglajenega sodelovanja med obema stranema – avtor se sicer strinja s prizadevanji ALA in YALSA (Young Adult Library Services Association) glede povezovanja s knjigarnami, dokler ostajajo na ravni skupnih promocij. Knjižnicam tudi priporoča, naj si po zgledu velikih knjigarn omislijo spletne sezname priporočilnega branja. Poroča pa, da se mnogim knjižnicam zdi neprimerno vzpostavljati spletne povezave s svojih strani na strani založnikov, saj se tam vendar knjige prodajajo. (Minkel, 2001) Knjižničarji naj bi torej imeli opravka le s »prodajo« v prenesenem pomenu, s ponujanjem in posojanjem knjig, vendar bomo v nadaljevanju videli, da se tudi na tem področju dogajajo spremembe s pomočjo ugodnosti, ki jih spletne knjigarne ponujajo knjižnicam prav na področju spletnih povezav in online katalogov.

3.1 Zgled velikih knjigarn

Predvsem v velikih jezikovnih skupnostih v EU je odnos knjižnic do knjigarn zaznamovan z dejstvom, da so slednje trenutno v vzponu, zato je ambivalenten – po eni strani se knjižničarji počutijo superiorne (saj jim knjiga predstavlja predvsem poslanstvo in ne pridobivanje dobička), po drugi pa so se prisiljeni primerjati s knjigarniški uspehi, prisiljeni so priznati upad izposoje in priznati morajo, da bi se bilo dobro od knjigarn marsikaj naučiti. V članku z naslovom What public libraries can learn from superbookstores (Rippel, 2003) se avtor podrobno ukvarja s primerjavo med knjižnico in t. i. mega knjigarno, navaja primere knjižnic, ki so se že »knjigarniško« preorientirale glede postavitve gradiva po tematiki, osvetljave, glasbe v knjižnici, barvnih kombinacij in velikosti črk na napisih, skrbnega doziranja informacij, ki vodijo uporabnika po prostoru, in sistema »ujemi oko«, kakor ga je razvila psihologija potrošniškega obnašanja. Če želijo knjižnice postati vsaj približno tako uspešne kot mega knjigarne, jim morajo postati na zunaj čimbolj podobne. Bolj vsebinsko kritiko knjižnic najdemo v članku One happy library user (Sullivan, 2001), ki ugotavlja, da se britanske knjižnice pravzaprav trudijo v napačni smeri – tipičen uporabnik javne

knjižnice naj bi imel zelo preproste informacijske potrebe in zanimala naj bi ga količina storitve, ne pa njena specializiranost: torej dolg odpiralni čas, več različnih vrst kave in najnovejša modna literatura v knjigarni, ne pa relativno kratek odpiralni čas in zbirka sofisticiranih katalogov v javni knjižnici. Nič čudnega ni, da so knjigarne odvzele knjižnicam potencialne bralce, meni avtor, saj so današnje moderne knjigarne pravzaprav hibrid med knjižnico in knjigarno; od knjižnic so prevzele kvalitete, za katere se zavzemajo najboljši knjižničarji, ne da bi pri tem izgubile najboljše, kar ima ponuditi tradicionalna knjigarna. Knjižnice naj se jim torej poskušajo približati in nehajo obsedeno skrbeti za tišino in urejenost prostorov – knjižničarji pa naj več časa prebijejo v kaki mega knjigarni, kjer bodo vsaj malo v stiku s svojimi pobeglimi uporabniki. Manj resigniran pogled na problem ponuja BBC-jevo poročilo o revitalizaciji londonskih knjižnic (Dilley, 2000), ki so po hudem upadu izposoje na prebivalca dobile nove finančne spodbude s strani vlade, pri čemer se poročevalec sprašuje, ali je za nezavidljiv položaj javnih knjižnic res krivo zgolj pomanjkljivo financiranje, ali pa je potrebno osnovne razloge iskati v razcvetu knjigarn, ki so v zadnjih letih začele uporabljati nove pristope. Postale so družabne točke, kjer se ljudje srečujejo, spodbujajo obiskovalce k pohajkovanju po prostoru in jih skušajo v njem čim dlje zadržati, ponujajo pa jim tudi zelo ugodne popuste pri nakupu uspešnic oziroma tistih knjig, ki se najbolje izposojajo v javnih knjižnicah. Predstavniki britanske knjigo-trške in knjižnične dejavnosti, navaja Dilley, knjižnicam priporočajo lokacijsko približevanje supermarketom in podobnim maloprodajnim mestom, pri tem pa ugotavljajo, da lahko privatni in javni sektor brez težav koeksistira in pri tem vsak po svoje prispevata k dostopu javnosti do knjig.

Medtem v Združenih državah nekateri avtorji ravno obratno opozarjajo, da javne knjižnice postajajo tarča privatizacije (Schuman, 1998), kar ogroža osnovne dejavnosti knjižnic in postavlja knjižnično dejavnost na raven vsakega drugega profitno usmerjenega podjetja. Prav neprofitna usmerjenost pa naj bi bilo tisto, kar odlikuje dobro knjižnico, saj ima na zalogi tudi knjige, za katere trenutno ni množičnega zanimanja. Po mnenju Schumanove je prav ta »neučinkovitost« tisto, kar loči knjižnico od knjigarne. Javne knjižnice so po svoji naravi »tržne nake«, zato je nesmiselno pričakovati, da bodo dobro delovale v privatnem sektorju, kamor jih vabi kapital, po mnenju Schumanove spretno skrit za bleščecim marketinškim izrazoslovjem.

»Skušnjava knjigarn« se nekateri knjižničarji skušajo upirati. Ker je postavitev gradiva najbolj zunanji in očiten razloček med knjigarnami in knjižnicami, se na podlagi pregledanih člankov zdi, kot bi se med delom ameriških in britanskih knjižničarjev oblikoval splošen konsenz, da je treba postaviti knjižnično gradivo po tematiki in pozabiti na stare klasifikacijske sisteme, pa bo najpomembnejši korak k povečani uspešnosti knjižnic že opravljen. V članku Dewey or Dalton? (Brisco, 2004) avtorica svari pred takimi prenačljenimi odločitvami; knjižnice morajo res poskrbeti za bolj sproščeno (mega knjigarniško) atmosfero, a z bolj

sproščeno postavitvijo gradiva knjižnice dosežejo le to, da knjižničarji več ne najdejo iskane knjige. Knjižnice so superiorne v primerjavi s knjigarnami - klasi-fikacijski sistemi predstavljajo nekaj, česar knjigarne nimajo – zagotavljajo uni-formnost knjižnic v določenem kulturnem okolju, v katerem vse knjižnice upo-rabljuje enak klasifikacijski sistem. Težava ni v sistemu, temveč v načinu, kako ga bralec uporablja, zato je treba bralce sistematično inštruirati glede uporabe online katalogov. Še bolj odklonilen odnos do knjigarn izraža članek *Mimicking the library* (Fialkoff, 1999), ki pravi, da je na prvi pogled mega knjigarna prevzela najboljše iz prakse knjižnic in majhnih samostojnih knjigarn. Vendar ostajajo globoke razlike med knjigarno in knjižnico, saj mega knjigarna po mnenju Fi-alkoffove nima nobenega drugega poslanstva kot ustvarjanje dobička. Če knji-garna organizira igralne urice za otroke, jih zato, da bi starši medtem lahko nemo-teno nakupovali, medtem ko v knjižnici enak dogodek pripravljajo z didaktični-mi in opismenjevalnimi nameni. Zbirke knjižnih naslovov v velikih knjigarni-ških verigah so sestavljene po tržnih kriterijih, medtem ko zaloga knjig v lokalni knjižnici, pa tudi v mali krajevni knjigarni, odraža krajevno retrospektivo, lokalne posebnosti in interese. Poleg tega se večina uslužbencev v knjigarnah ne more primerjati s knjižničarji – »podobni so prodajalcem čevljev, ki znajo le prebrati nalepko in odčitati ceno«. (Fialkoff, 1999, str. 136)

Odzivov knjižničarjev na uspešnost knjigarn je veliko in gibljejo se od občudu-jočih do zaničevalnih s precej vmesnimi stopnjami. Malo pa je glasov knjigotržcev, zato je zanimivo mnenje vodje zelo uspešne verige knjigarn, ki se nanaša na odnos med knjigarnami in knjižnicami in ki močno poudarja klasično predpostavko - knjiga ni čevlj. Po mnenju Mary Dalmau (Dalmau, 2002) se tega dejstva ne zaveda-jo zgolj knjižničarji, temveč tudi lastniki in upravljavci verig knjigarn. Kakor so v starejših zgodovinskih obdobjih knjigarnarji in knjižničarji skupno nastopali v posredovanju knjig ljudem, v novejši zgodovini zadnjega stoletja pa so se loči-li, prihajajo v zadnjih nekaj letih ponovno bliže skupaj v načinu posredovanja uslug bralcem. »Zdi se, da smo oboji (knjigarnarji in knjižničarji, op.) prepoznali posebne prednosti drug drugega in jih osvojili do te mere, da bomo kmalu med-sebojno zamenljivi. Medtem ko so knjigarnarji spoznali, da njihovi kupci, za razliko od drugih kupcev v maloprodaji, želijo pristno povezavo s svojim knji-garnarjem na različnih ravneh, so knjižničarji spoznali, da morajo učinkoviteje tržiti sami sebe znotraj svojih skupnosti«. (Dalmau, 2002, str. 28) Glede na to, da knjigarne in knjižnice spravljajo v promet isto stvar – vrednoto branja, Dalmau-jeva obojim priporoča štiri elemente uspešnega marketinga knjige: osebe z ose-bno predanostjo knjigam, spreobračanje obiskovalca knjigarne/knjižnice v upo-rabnika, ki bo nabavil in uporabil knjigo, lojalnost (kupec knjige ali bralec knjižnice to ostaneta, kamorkoli gresta) in vizijo, ki knjigarnarja/knjižničarja napravlja za ambasadorja branja in knjige.

3.2 Spletne knjigarne in knjižnice

Na kakšen način se knjižnice in knjigarne (ponovno) v nekaterih primerih približujejo druga drugi, je najbolj razvidno iz dveh prispevkov, ki pokažeta, kako knjižnice uporabljajo online knjigarne in kako jih knjigarne pri tem spodbujajo. Knjižničarja dveh ameriških univerzitetnih knjižnic poročata, kako presenetljivo veliko si lahko knjižničar pomaga s spletnimi knjigarnami pri nabavi gradiva za dopolnitev knjižnične zbirke in pri referenčni dejavnosti. V primerjavi s klasičnimi potmi je ta način cenejši in mnogo hitrejši, knjigarne so razvile iskalne poti, ki so knjižničarjem domače, najpomembnejše pa je, da knjigarniški giganti ponujajo sponzorske usluge knjižnicam v stilu »kupi to knjigo in pomagaj svoji knjižnici«. (Mattos, 2000, str. 45) Knjižnice, ki so članice Amazon.com Associates Program ali bn.com Affiliate Network, dobijo od knjigarne provizijo za vsako knjigo, ki je bila kupljena preko knjižničnega linka, s čemer dobijo bralci lepo priložnost za pomoč domači knjižnici. Torej ne gre več zgolj za to, da bi knjižnica kupovala knjige v knjigarni in jih potem izposojala svojim uporabnikom, ampak je začela nastopati kot posrednik oziroma posredovalec informacij pri bralčevem nakupu knjige, za kar jo knjigarna sponzorira, oziroma ji, v bolj trženjskem jeziku povedano, priznava provizijo¹¹. Amazon.com Associates omogoča, da se knjižnica spremeni v predsobo spletne knjigarne, saj so vsi zapisi v katalogu knjižnice, ki se v ta sistem vključi, preko ISBN številke povezani s knjigarno Amazon. Ponujajo tudi uslugo Amazon.com Alert, ki naročnike obvešča o možnosti nakupa najnovjših izdaj izbranih avtorjev ali glasbenikov. Knjigarna Barnes and Noble je za knjižnice pripravila novo online uslugo z imenom The Library Bookstore¹², prirejeno posebej za potrebe knjižnic, ki včlanjenim knjižnicam ponuja precejšnje popuste, pa tudi nevčlanjenim zelo dobro služi kot sredstvo za brskanje in iskanje informacij o knjigah. (Rogers, 2003) Vse namreč kaže, da so v anglosaškem svetu, obratno kakor pri nas, velike knjigarne večinoma razvile boljše baze podatkov in brskalnike po knjigah kot javne knjižnice, zato se knjižnice tudi v tem pogledu naslanjajo na knjigarne.

Leta 2003 je Amazon.com razvila novo iskalno orodje »Search inside the Book« – s tem je zaključila »Book-search« program, ki je že v prvi fazi uporabnikom dovoljeval več kot le vpogled v bibliografske podatke o knjigah. Nova iskalna možnost kombinira elemente iskanja z elementi prodaje in je najprej, kakor poroča Fialkoffova, vzbudila negativne odzive založnikov, češ da bodo pri Amazonu na ta način odgnali potencialne kupce, ki bodo informacije iz knjig lahko pridobili, ne da bi jim bilo treba knjigo kupiti. Amazon.com se je odzvala z zagotovitvijo, da na ta način želi zgolj povečati prodajo knjig, zlasti tistih, za katere se

11 Po podatkih na <http://www.pgi.edu/libcat.htm> naj bi ta provizija znašala do 15% vrednosti knjige. Verjetno so si na ta način knjigarne tudi zagotovile, da knjižnice ne bodo omogočale nakupa knjig neposredno od založnika.

12 Glej <http://www.bnbusiness.com/library>

po krivici nihče več ne zanima oziroma jih nihče več ne pozna. In novo orodje je res občudovanja vredno, saj omogoča iskanje dobesedno po vsebini knjig – ob vnosu iskane besede se izpiše izsek teksta iz knjige, kjer je beseda najdena, in sicer stran pred njo in stran za njo. Na ta način je bilo leta 2003 mogoče iskati med 120.000 Amazonovimi knjižnimi vsebinami. Zlasti intenzivno so se na to odzvali knjižničarji, saj jim je novo orodje odpiralo neslutene možnosti, celo pri doslej nerešljivih zahtevah (v stilu: rada bi ponovno prebrala tisto rumeno knjigo, v kateri ona na koncu umre). »Čeprav je Search inside zaenkrat še nadležno orodje, ki proizvede mnogo preveč zadetkov, obeta takšen razvoj v iskanju podatkov, ki bo morda prisilil knjižničarje celo v rekonceptualizacijo obstoječih knjižničnih katalogov«. (Fialkoff, 2003, str. 52) Poleg tega, da bo ta nova iskalna možnost vdihnila življenje pozabljenim knjigam, bo, meni Fialkoffova, hkrati tudi ustvarila nova pričakovanja uporabnikov katalogov. Na kar se uporabniki navadijo, ko uporabljajo splet, to namreč potem pričakujejo tudi od OPAC-a v knjižnici, ta pa, ugotavljajo knjižničarji v založniško razvitih državah, le stežka lovi korak z vedno novimi izzivi.

4 »Knjige na trgu« kot predhodnica spletnih knjigarn

Slovenske spletne knjigarne še niso sposobne ponuditi tovrstnih storitev. Specifičnost slovenskega načina porabe knjige se namreč odraža tudi v načinu, na katerega v zvezi s knjigo uporabljamo svetovni splet, saj so naši mehanizmi zaenkrat še precej drugačni od tistih, ki so običajni v tujini. Ne le, da je ponudba naših spletnih knjigarn zelo skromna in parcialna, če jo primerjamo z velikimi tujimi spletnimi knjigarnami, informacijskega servisa »knjige na trgu« sploh ne premoremo. Podobne sisteme premore večina evropskih držav, prizadevanja za njegovo vzpostavitev pri nas pa so zaenkrat obstala v začetni fazi raziskave, ki je podala nekatere podlage. (Grilc, 2005) Vsekakor bodo morali, če se naj takšen sistem dejansko vzpostavi, slovenski založniki začeti delovati v smislu kooperativnosti, saj bodo morali v imenu dolgoročnega napredka razkriti vsaj del podatkov o svojem poslovanju, ki jih danes pojmujejo kot poslovno skrivnost.

V Veliki Britaniji to področje pokriva Nielsen BookData, ki je del korporacije VNU Media Measurement & Information¹³. V njenem okviru je bil v juliju 2002

---

13 VNU se je razvila iz nizozemske založniške hiše v eno največjih mednarodnih podjetij, ki ponuja informacijske usluge za medije in zabavno industrijo v svetovnem merilu, saj je aktivna v več sto državah po vseh kontinentih. VNU servisira informacijske in tržne potrebe televizijskih in radijskih korporacij, oglaševalcev, filmskih in glasbenih studiev, vseh vrst založnikov in internetne industrije. Več o tem na <http://www.nielsenbookdata.co.uk/>

formiran Nielsen BookData kot naslednik treh podjetij (Whitaker, First Edition in Book Data), ki so služila potrebam knjižne industrije več kot 140 let. Nielsen BookData ponuja bibliografske informacije, pri čemer loči tri vsebinske sklope, prirejene trem največjim skupinam uporabnikov: založnikom, knjigostržcem in knjižničarjem. Slednjim ponuja storitve s področja nabave gradiva in katalogizacije. (Glede katalogizacije Nielsen BookData tesno sodeluje z BDS, Bibliographic Data Services, saj nastopa kot prodajni agent, ki BDS storitve prodaja knjižnicam. Naročniki storitve imajo dostop do BDS zapisov v UKMARC ali MARC21 formatu in jih lahko prevzemajo v svojo lokalno bazo.)

Znotraj Nielsen BookData delujeta pododdelka Nielsen BookNet in Nielsen BookScan. Prvi pokriva elektronsko trženje v smislu online naročanja, pri čemer se prilagaja potrebam tako najmanjših knjigarn kot velikih distributerjev, poleg tega ima zelo močno uporabniško bazo v sektorju javnih knjižnic. Nielsen BookScan¹⁴ prinaša podatke o prodaji knjig v mednarodnem merilu za založništva v angleškem jeziku. Ustanovljen je bil v maju 2002 kot posledica združenja podjetij BookTrack, ki je delovalo v Veliki Britaniji, BookScan v ZDA in BookTrack/AC, ki je pokrivalo področje Avstralije. Združenje v enotno skupino je omogočilo standardizacijo podatkov o knjižnih prodajah za ta področja v smislu globalne integracije podatkov o prodaji knjig. V Veliki Britaniji BookScan zbira podatke direktno s prodajnih mest preko odčitanja črtne kode na blagajnah vseh glavnih knjigarn, pri čemer so (po njihovih lastnih navedbah) prvi primer kontinuiranega monitoringa prodaje knjig na svetu. V povprečnem tednu tako zberejo podatke o prodaji več kot 140.000 različnih naslovov na več kot 7700 prodajnih mestih (v ZDA Nielsen BookScan US zbere v povprečju podatke o prodaji 300.000 različnih naslovov na teden od približno 4500 knjigarn po celi državi), kar obdelajo in predstavijo v Total Consumer Market panel kot končnem informacijskem sklopu za uporabnike. (TCM je leta 2002 zajemal 90 % celotne prodaje (vključno s prodajo preko interneta) v Veliki Britaniji.) Podatke kategorizirajo po štirih glavnih skupinah: leposlovje za odrasle, neleposlovje za odrasle, mladinska dela in drugo. Znotraj vsake od teh kategorij podatke diferencirajo še po splošnih podskupinah kot npr. kuhanje, pomoč pri študiju, nega otrok, itd. Da bi naslove čim kvalitetneje razvrstili v primerno skupino, Nielsen BookScan uporablja sistem kodiranja BISAC z več kot 3000 gesli, ki ga je razvila študijska skupina Book Industry Study Group. Uporabniki Nielsen BookScana so v največji meri knjižni založniki in distributerji, ki ta servis uporabljajo na veliko različnih načinov: poleg spremljanja dejanske prodaje lahko kontrolirajo distribucijo, raziskujejo retrospektivo prodaje in nabave nekega naslova ali avtorja, pridobivajo poročila o tržnih deležih, marketinških trendih, razvojnih programih, lahko pa tudi naročijo posebna, uporabnikom prilagojena poročila in raziskave trga.

¹⁴ Glej <http://www.nielsenbookscan.co.uk>

Najbrž je odveč pripominjati, da bi taka podatkovna baza v Sloveniji lahko pomembno pripomogla ne samo k boljši oskrbi knjigarn, ampak tudi k nastanku kvalitetnih spletnih knjigarn. Še več: zdi se, da za razvoj kvalitetnega spletnega trženja knjig brez take baze v Sloveniji ni resnih možnosti. Amazon.com je, denimo, svoje začetke osnoval na temeljih podatkovnih baz velikega knjižnega distributerja Baker & Taylor. Kot poroča Irene McDermott, je bil v poznih osemdesetih letih glavno orodje in standard ameriških knjižničarjev, knjigotržcev in raziskovalcev Bowkerjev katalog Books in Print v tiskani obliki, saj je bilo le tako mogoče ugotoviti, kaj je novega izšlo na določenem področju. Leta 1994, ko je Jeff Bezos prišel na idejo, da bi začel prodajati knjige preko novorojenega svetovnega spleta in ustanovil spletno knjigarno Amazon, sta velika distributerja Ingram in Baker & Taylor že vzdrževala računalniške baze podatkov izdanih naslovov in jih distribuirala na CD-ROM-ih. Bezos je, po mnenju McDermottove, izvedel zgodovinsko povezavo med bazo bibliografskih podatkov Baker & Taylor in prodajanjem knjig na spletu. Ugotovil je namreč, da je splet idealno mesto za prikaz milijonov knjig, ki prihajajo iz tiska, ter izjavil, da se je zdelo, kot bi bile »...te (že prej obstoječe, op.) baze podatkov tankovestno organizirane in pripravljene kot nalašč za online uporabo«. (McDermott, 2001, str. 53)

5 Zaključek

Povsem pregledanem predstavlja logičen zaključek kratka notica v *Library Journalu* iz leta 2004 z naslovom *U.K. Considers Bookstores Located Within Libraries*¹⁵: britanska vlada razmišlja o predlogu, da bi nekaj knjižničnega prostora oddajala knjigarnam v upanju, da bi to pritegnilo ljudi v čedalje slabše obiskane knjižnice. Nekaj knjižnic je namreč že eksperimentiralo z maloprodajnimi partnerstvi, navaja notica, pri čemer so začele delovati kot posredniki knjigarnam, tako da prevzemajo naročila za knjige in posredujejo naročeno blago uporabnikom.

Čeprav je položaj založništva in porabe knjige v Veliki Britaniji tako drugačen od slovenskega kot je le mogoče, se v obeh primerih razmišlja o identični možnosti povrnitve ravnovesja med vsemi členi porabe knjige – »vselitvi« knjigarne v knjižnico. Angleške knjižnice so trenutno najšibkejša točka porabe knjige ob sicer močnem založništvu in knjigotrštvu, tak poseg pa naj bi jih okreplil. Medtem ko so se knjižničarji prisiljeni ukvarjati s problemom razcepljenosti med neprofitnim in komercialnim polom dejavnosti knjižnic, so knjigarnarji uspešno ponudili kupcem veliko pozitivnih značilnosti dobre knjižnice, zaradi česar delujejo

---

¹⁵ Pridobljeno s strani <http://www.libraryjournal.com/index.asp?layout=srticlePrint&articleID0CA403539>; dne 30.3.2005.

najuspešnejše knjigarne v razvitih knjižnih kulturah kot uspešen hibrid med tradicionalno malo knjigarno in sodobno knjižnico. Raziskave, ki (vsaj v tujini) enačijo skupini kupcev knjige in uporabnikov knjižnice, tudi govorijo v prid teoretične možnosti uspeha simbioze knjigarna/knjižnica, oblike, ki je, kot smo pokazali v besedilu, v Evropi in tudi pri nas v preteklosti že obstajala in uspešno zadoščala potrebam svojega časa kot zasebna komercialna založba / knjigarna / knjižnica. V hitro se razvijajoči informacijski družbi se prepletanje segmenta trženja in izposojanja knjige v tujini dogaja tudi na ravni spletnih povezav med katalogi knjižnic in katalogi knjigarn, saj uporabnik, ki brska po elektronskem katalogu knjižnice, ki je vključena denimo v Amazon Associates (ali pa v njegovem imenu to počne usposobljen knjižničar), lahko prav tam knjigo tudi kupi in dvigne v knjižnici, za kar knjižnica dobi provizijo. Takšna storitev se ponuja kot eden od možnih odgovorov na konkreten problem maloprodajne mreže tudi v Sloveniji.

Tak sistem naročanja knjig bi bil še posebej zanimiv v navezavi s tehnologijo tiska po naročilu, kakršno v tujini ponuja denimo Lightning Source¹⁶. Leta 1997 ustanovljena Ingramova podružnica, ki je leta 2003 natisnila svojo 10 milijonto knjigo, na teden proizvede več kot 120.000 knjig, njena digitalna knjižnica pa vsebuje več kot 200.000 naslovov, ki jih lahko stranke takoj naročijo. Tehnično podporo ji zagotavljajo IBM, Microsoft in Palm. Leta 2000 je LS dosegla sodelovanje z Adobe, ki je z Acrobat Readerjem imel največjo bazo (160 milijonov uporabnikov) softvera za elektronske knjige, kar je povečalo kapacitete LS na tem področju. Od leta 2000 dalje je povezana tudi z Amazon.com, obe povezavi pa ji bistveno izboljšujeta tržno pozicijo, saj je sposobna uporabnikom ponuditi pestrejšo paleto končnih oblik in formatov, hkrati pa jim omogoča dostop do izredno velikega števila naslovov (Hilts, 2000). Kar pomeni med drugim tudi, da nobeno od internetnih podjetij, ki se ukvarja s knjigo, ne more uspešno delovati, če se hitro in inovativno ne povezuje z drugimi. Tisk po naročilu je torej že pridobil status široko uporabljane tehnologije v razvitih založniških kulturah, zlasti pa ga priporočajo majhnim jezikovnim skupnostim. Zdi se, da splošna kulturna globalizacija vodi v nevarnost homogenizirane, pretežno amerikanizirane kulture, kar je očitno tudi v mednarodnem založništvu, saj veliki multinacionalni založniki in distributorji zlasti iščejo t. i. globalni produkt, uspešnice, ki se bodo prodajale ne le v vseh svetovnih jezikih, temveč tudi v mnogo različnih formatih in v povezavi z različnimi mediji. (Richardson, 2005) Takšni izdelki se tržijo globalno in zato zahtevajo enotne globalne publike. Vendar se ob natančnejšem pogledu izkaže, meni Richardson, da so manjše kulturne skupnosti, ki so podprte z lastnim knjižnim jezikom in imajo dostop do različnih medijev, izredno trdožive in prilagodljive glede kulturne globalizacije. Nove tehnologije, ki se razvijajo v založništvu, omogočajo ekonomično izdajanje knjižnih besedil za zelo majhne trge, kar v kombinaciji z e-založništvom ponuja možnost večje

16 <http://www.lightningsource.com>

založniške pestrosti kot kdajkoli doslej. V zadnjem desetletju se namreč pospešeno dogaja demokratizacija tiska, saj se je z digitalnim tiskom in tiskom po naročilu nekoč uveljavljeni sistem »natisni in prodaj«, danes postavil na glavo - »prodaj in nato natisni«. (Richardson, 2005) Ta možnost se zdi za naše domače razmere majhnega trga in majhnih naklad izrazito uporabna. Ob premoči knjižničnega online kataloga in ob težah, da bi lahko dobro organizirane knjižnice pomagale tržiti knjige, kakor se to dogaja v tujini, bi bilo smiselno razmišljati tudi o možnostih, da bi na povpraševanje uporabnikov v COBISS-ovem katalogu navezali ponudbo tiska po naročilu in s tem udeležili reklo »prodaj in nato natisni«.

Seveda pa je ta možnost zgolj teoretična: v Sloveniji sicer res imamo dober knjižnični informacijski sistem, nimamo pa ne domačih spletnih knjigarn, ki bi tako kot Amazon.com ali Barnes & Noble preko spleta tržile vso dostopno knjižno produkcijo, niti nimamo baze »knjige na trgu«, ki bi nastanek take spletne knjigarne lahko pomembno olajšala. Še več, odnosi med slovenskimi knjigarnarji, knjižničarji in založniki so trenutno taki, da se sodelovanje pri tovrstnih projektih ne zdi možno. Iniciranje česa takega tudi daleč presega meje pričujočega članka: naš namen je bil zgolj opozoriti na dejstvo, da nas zgodovina uči, da je bilo v preteklosti med knjigarnami in knjižnicami bistveno več produktivnih stičnih točk, kot se zdi danes, razmišljanja o iskanju sinergij med založniki, knjigarnarji in knjižničarji pa so še kako prisotna tudi v nekaterih knjižno bolj razvitih državah, kot je Slovenija. V času, ko se tiskani mediji spopadajo ne samo s kronično finančno podhranjenostjo, ampak tudi s konkurenco številnih drugih elektronskih medijev, ki jih je prinesel razvoj računalništva in interneta, je razmislek o takem zavezništvu še toliko bolj smiseln.

Citirani viri in literatura

1. Barr, N. (2004). An Amazing Bookstore. *American Libraries*, 35 (1), 60-63
1. Bohinec, V. (1957). *Zgodovina knjige, knjižnic in tiska*. Tipkopis.
2. Brisco, S. (2004). Dewey or Dalton? An Investigation of the Lure of the Bookstore. *Library Media Connection*, 22 (4), 36-37.
3. Collier, M. (1995). Publisher-Library Interactions in the Electronic Library Environment. V: *Library Networking in Europe*. Brussels: European Commission, TFPL Publishing.
4. Dalmau, M. (2002). Marketing reading in the 21st century: bookstores and libraries. *Australasian Public Libraries and Information Services*, 15 (1), 28-31.
5. Darnton, R. (1990). *The Kiss of Lamourette: Reflections in Cultural History*. London: Faber and Faber.

6. Dilley, R. (2000). Libraries: Read not dead. BBC News online. Pridobljeno 30. 3. 2005 s strani <http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/749290.stm>
7. Dolar, J. (1982). *Spomin človeštva*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
8. Dolinar, F. (2004). *Knjižnice skozi stoletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
9. Dular, A. (2002). *Živeti od knjig: zgodovina knjigotrštva na Kranjskem do začetka 19. stoletja*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
10. Feather, J. (1988). *A History of British Publishing*. London: Routledge.
11. Fialkoff, F. (1999). Mimicking the library: Superstores can not approach the breadth and diversity of the local public library. *Library Journal*, 124 (3), 136.
12. Fialkoff, F. (2003). Amazon Dream. *Library Journal*, 128 (19), 52.
13. Grilc, U. (2005). Knjiga in razvoj: knjiga kot ena temeljnih razvojnih kategorij družbe. V: *Zgubljeno v prodaji: slovenska knjiga med državo in trgov v tretjem tisočletju*. Ljubljana: Umco.
14. Hilts, P., & Millot, J. (2000). Lightning Source to do E-books in Adobe PDF: reaches deal with Amazon.com to offer on-demand titles to customers. *Publishers Weekly*, 247 (23), 13.
15. Lerner, F. (1998). *The Story of the Libraries: from the Invention of Writing to the Computer Age*. New York: Continuum.
16. Kovač, M. (2001). Slovensko in evropsko knjižno založništvo: stagnacija pod plaščem odličnosti? *Knjižnica*, 45 (1-2), 81-98.
17. Kovač, M. (2005). Smeri razvoja slovenskega in evropskega založništva. V: *Zgubljeno v prodaji: slovenska knjiga med državo in trgov v tretjem tisočletju*. Ljubljana: UMco.
18. Manley, K. (2000). Booksellers, peruke-makers, and rabbit-merchants: the growth of circulating libraries in the eighteenth century. V: *Libraries and the Book Trade*. New Castle: Oak Knoll Press.
19. Mattos, J., Yue, J. (2000). Saving money by using online bookstores: library acquisitions using Amazon.com. *Computers in Libraries*, 20 (5), 42-47.
20. Maughan, S. (1998). YALSA and Booksellers: Building a Bridge. *Publishers Weekly*, 22 (245), 31-33.
21. McDermott, I. (2001). Books in Print wrestles with Amazon. *Searcher*, 9 (7), 53-56.
22. Minkel, W. (2001). »Selling« books online. *Library Journal*, 38-35.
23. Morris, A., Hawkins, M., Sumsion, J. (2001). *The Economic Value of Public Libraries*. The Council for Museums, Archives and Libraries.
24. *Publishing Market Watch* (2004). Sectoral Report 2: Book Publishing. European Commission.

25. Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2004-2007. (2004). *Uradni list Republike Slovenije*, 14 (28), 3101.
26. Richardson, P. (2005). 1995-2005: World Publishing's Revolution Decade. V: *China Book Bussines Report*. Beijing (objavljeno zgolj v kitajščini, cit. po angleškem izvorniku).
27. Rippel, C. (2003). What public libraries can learn from superbookstores. *Australasian Public Libraries and Information Services*, 16 (4), 147-155.
28. Rogers, M. (2003). Barnes and Noble.com Launches Library Bookstore Service. *Library Journal*, 128 (7), 25.
29. Schuman, P. (1998). The Selling of the Public Library. *Library Journal*, 123 (13), 50-52.
30. Sullivan, M. (2001). One happy library user: libraries could take PR advice from bookstores. *Public Libraries*, 40 (5), 264-266.
31. Stockmann, D. (2004). Free or Fixed Prices of Books: Patterns of Book Pricing in Europe. *The Public*, 11 (4), 49-65.
32. Uredba o osnovnih storitvah knjižnic. (2003). *Uradni list Republike Slovenije*, 13(29), 3521.
33. Zakon o knjižničarstvu. (2001). *Uradni list Republike Slovenije*, 11(87), 8658-8693.

Teja Zorko je pomočnica direktorice v Knjižnici Prežihov Voranc, Ljubljana-Vič.

Naslov: Tržaška 47a, 1000 Ljubljana.

Naslov elektronske pošte: teja@lj-pv.sik.si

Dr. Miha Kovač je izredni profesor na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Naslov: Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

Naslov elektronske pošte: miha.kovac@siol.net